

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Криворізький державний педагогічний університет
Кафедра педагогіки і психології

*ПРОБЛЕМИ ОНОВЛЕННЯ ЗМІСТУ ПОЧАТКОВОЇ
ОСВІТИ НА СУЧАСНОМУ ЕТАПІ
РЕФОРМУВАННЯ ШКОЛИ*

Збірник наукових та науково-методичних праць
кафедри педагогіки і психології
Криворізького державного педагогічного університету

Випуск 1

Кривий Ріг
2002

УРАХУВАННЯ ПЕРЕНОСУ ТА ІНТЕРФЕРЕНЦІЇ В ПРОЦЕСІ ЗАСВОЄННЯ ФОНЕТИКИ, ГРАФІКИ ТА ОРФОГРАФІЇ В УМОВАХ БІЛІНГВІЗМУ

Л. Ф. Ткачова

Важливим завданням загальноосвітньої національної школи є формування умінь і навичок на стійкій основі теоретичних наук.

Звідси для психологів витікає завдання – розкрити психологічні передумови, шляхи та засоби підвищення чіткості навчання школярів фонетиці та орфографії рідної мови в умовах білінгвізму.

У дослідженнях психологів та лінгвістів відзначається, що процес оволодіння рідною та іноземною мовами різний. Так, Л.С.Виготський писав: „Якщо розвиток рідної мови починається з вільного спонтанного використання мовлення..., то розвиток іноземної мови розпочинається з усвідомлення мови і довільного оволодіння нею і завершується вільним спонтанним мовленням [3, 292].

Психологічні дослідження свідчать, що як рідну мову, так і іноземну можна вивчати в школі на різних рівнях аналітико-синтетичної діяльності. Вони характеризуються формами абстракції, видами узагальнення і особливостями усвідомлення структурних елементів мови, що вивчається.

Розрізняються, як відомо, дві основні форми абстракції. Перша елементарна, вона, за словами Д.Н.Богоявленського [1, 1], полягає у відволіканні від одних властивостей чуттєвого сприймання предметів і виділенні інших; друга, характерна для абстрактного мислення, полягає в тому, що, відштовхуючись від чуттєвого, виходить за його межі.

С.Ф.Жуйков висунув ідею можливості й необхідності граматичного (на рівні теоретичних узагальнень) вивчення російської мови дітьми, для яких ця мова не є рідною, на початковому періоді навчання, а не дублювання початкового курсу російської мови для дітей росіян [4, 85].

Аналіз процесу навчання учнів орфографії української і російської мов показав, що:

- у процесі викладання української і другої (російської) мови відсутня так необхідна координація планування пояснення нового матеріалу та системи повторення;

- у процесі навчання споріднених мов (української і російської) необхідно враховувати спільність звукової системи, наприклад, в українській і російській мовах спостерігаються подібні, протилежні і специфічні мовні факти.

Значну трудність в українських дітей викликає часткове подібні та специфічні мовні факти, що приводять до помилкової артикуляції звуків російської мови, а потім і фонетичних помилок, що ускладнює спілкування на російській мові, а також до низького рівня орфографії [5].

Труднощі, з якими зустрічаються діти при паралельному вивченні української та російської орфографії, пов'язані з транспозицією (переносом) й інтерференцією навичок, сформованих при вивченні рідної мови задовго до шкільного навчання.

Принципово важливим, на нашу думку, є зауваження А.М.Богущ, що, чим раніше розпочинається навчання другої мови, тим (в свідомості дитини) вища питома вага рідної мови. При введенні нового слова, чи граматичної конструкції використовують співставлення з рідною мовою дитини. Використовуючи рідну мову як опору в оволодінні дітьми російської мови, слід пам'ятати про те, що учбовий матеріал рідної мови повинен трошки випереджувати в часі відповідний матеріал російської мови [2, 63-64].

Відомо, що в умовах білінгвізму фонетична інтерференція залишає значно помітніший слід, ніж лексична, морфологічна та синтаксична.

В експериментальному дослідженні ми формували у молодших школярів, починаючи з першого і закінчуючи третім класом, навички правопису російської мови на основі знань граматики та орфографії рідної мови при допомозі використання прийому порівняння українського, російського написання

орфограм, використовуючи фонетичний, фонематичний, морфологічний аналіз.

Щоб підготувати українських дітей до свідомого засвоєння російської орфографії, сформувати орфографічну чутливість, навчити використовувати прийом перевірки звуків в слабій і сильній позиції (в одному і тому ж морфологічному елементі), необхідно сформувати в учнів уміння аналізувати слова української і російської мов, що звучить, узагальнювати, диференціювати фонemi за їх конститутивними ознаками, така робота вимагає високого рівня розвитку фонематичного слуху рідної мови, який формується ще в ранньому дитинстві, на ранніх етапах підготовки дітей до школи. Сформований навик фонематичного слуху у українськомовних дітей є необхідною основою для засвоєння російської мови як іноземної.

Приступаючи до вивчення російської мови українськомовних дітей в експериментальних класах формуються необхідні передумови оволодіння навичками правопису російських орфограм в співставленні з українськими. З цією метою в експериментальному дослідженні створювались ефективні умови вивчення співпадаючих по змісту, частково не співпадаючих або протилежних по змісту, правила української і російської орфографії, що в значній мірі сприяло ю підвищенню грамотності учнів як з української, так і з російської мов.

Аналіз процесу вивчення орфографії рідної мови і російської як іноземної показав:

1. Українська орфографія ґрунтується на двох основних принципах – фонетичному і морфологічному. Крім того, в українській орфографії є так зване диференційоване або смислове написання, що залежить від значення слова чи словосполучення. Важливим в українському правописі є також історичний принцип (традиційний). Однак, провідним принципом в українській мові є фонетико-морфологічний, а в російській – морфологічний. Це не завжди враховується в практиці школи.

2. У процесі викладання другої мови як іноземної при вивченні орфографічного матеріалу, що збігається в українській і російській мовах, вчителі використовують знання учнів, отримані

на уроках рідної мови. І все ж ще не став правилом в практиці вивчення споріднених мов (української і російської) засіб порівняння і протиставлення під час вивчення орфографічного матеріалу, що частково або повністю не збігається за змістом в українській і російській мовах.

Звідси виникає проблема визначення психологічних особливостей засвоєння правил орфографії в умовах білінгвізму.

Наведемо лише один приклад: частково збігається за змістом правило позначення м'якості приголосних за допомогою м'якого знака. Ця різниця написання основа на фонетичних особливостях звуків цих двох мов. Так, в українській мові м'який знак пишеться в кінці слова і складу тільки після букв д, т, з, с, ц, дз, л, н, якщо вони позначають м'які приголосні; б, п, в, м, ф в українській мові вимовляються твердо, тобто в таких випадках м'який знак не пишеться. А в зв'язку з тим, що в російській мові можуть бути м'якими такі приголосні, як б, п, в, м, ф, виникає протилежне написання: голуб, кров, верф, степ, сем, а в українській мові ці ж слова пишуться без м'якого знака.

У кінці кожного етапу дослідження в експериментальному і контрольному класі проводились ідентичні контрольні роботи (диктанті) з української і російської мов. Учням пропонувалось у слові, що звучить, визначити орфограми (при її наявності), пригадати правило і при написанні слова застосувати його, орфограми підкреслити.

Аналіз підсумкової роботи, що була проведена в третьому класі, показав, що діти експериментального класу в переважній більшості (відповідно 86,4 % від загальної кількості числа випадків української орфографії і 82,8 % російської) правильного написання підкреслювали орфограму і писали правильно, що свідчить про формування стійких умов розпізнавати і реалізовувати орфограми, тобто усвідомленого формування орфографічної навички як з української, так і з російської мов. Відповідно дані контрольних класів значно нижчі (усвідомлення і правильне написання українських орфограм 55,0 % від загального числа і 48,5 російських). Ці дані свідчать, що використання прийомів порівняння орфографічного матеріалу української і російської мов

підвищує орфографічну чутливість і грамотність в цілому.

Отримані під час дослідження і частково викладені експериментальні дані свідчать про те, що використовуючи рідну мову, як опору в оволодінні дітьми російською мовою, як іноземною, необхідно враховувати, що навчальний матеріал рідної мови випереджає в часі відповідний матеріал в умовах білінгвізму.

Використання прийомів порівняння і змішаного протиставлення при вивченні орфографічного матеріалу частково або постійно, попереджають взаємо змішування правил правопису української і російської мов.

БІБЛОГРАФІЯ

1. Б о г о я в л е н с к и й Д. Н. Психология усвоения орфографии. – М., 1957. – С. 307.

2. Б о г у ш А. М. Методика обучения русскому языку в дошкольных учреждениях. – К., 1990. – С. 219.

3. В ы г о т с к и й Л. С. Мышление и речь //Избранные психологические исследования. – М., 1956. – С. 517.

4. Ж у й к о в С. Ф. Психологические основы повышения эффективности обучения младших школьников родному языку. – М.: Педагогика, 1979. – С. 184.

5. М е л ь н и ч е н к о И. Н. Осуществление взаимосвязи украинского и русского языков в обучении орфографии русского языка. – К., 1966. – С. 266.

РОЛЬ ОСОБИСТІСНОГО ФАКТОРУ У ПІДВИЩЕННІ ЕФЕКТИВНОСТІ НАВЧАННЯ ПРАКТИЧНИХ ПСИХОЛОГІВ

В. І. Чумак

Очевидно, що у наші дні відчувається явна потреба у кваліфікованих практичних психологах, які надавали б різним групам населення психологічну допомогу. Безперечно, у